

KÜLÖNLENYOMAT

A

MAGYAR TUDOMÁNY

1957. 1—4. SZÁMÁBÓL

MÓRA MIHÁLY

A BÜNTETŐ ELJÁRÁSJOG MAGYAR HUMANISTÁJA
A SZÁZADFORDULÓN

1102

X

A büntető eljárásjog magyar humanistája a századfordulón

(Fayer László halálának ötvenedik évfordulójára)

MÓRA MIHÁLY egyetemi tanár

„Te a büntetőjogból, amely ma a szegény, ember ellen való jog, a szegény ember jogát akartad formálni”. (Szász-Schwarz Gusztáv Fayer Lászlóról, 1906.)

Mindannyian hibásak vagyunk abban, hogy a múlt magyar jogtudományának kiváló elméiről a mának sürgető feladatai közepette mintha kissé elfeledkeztünk volna. Míg a társadalomtudományok más területein, de a természettudományokén is mind bátrabban nyúlnak vissza a haladó írókhoz, tudósokhoz, a jogtudományban a kelleténél kisebb mértékben forgatjuk a régi könyveket. Volt idő, amikor egyesek a tudatlanság göggjével, a tanatlanság más címfelirattal ellátott tógájában akarták eltiltani a múlt nagy tanítómestereinek tanulmányozását, olyan indokolással, hogy nincs szükség a „régén porosodó elméletek feltámasztására”. Szerencsére ez a szűklátókörű felfogás elszigetelt maradt és ha nem is történt sok a jogi tudománytörténet elhanyagolásának megszüntetése terén, de az állam és jogelméletben Szabó Imre, Kossuth-díjat nyert könyvével, a polgári jogban Eörsi Gyula, a tulajdonjog fejlődéséről szóló két kötetében alapos kutatáson nyugvó derekas munkát végzett tudományszakunk múltjának feltárása és a szocializmus szempontjából történő kritikai értékelése irányában; ez a megállapítás áll akkor is, ha eredményeik némelyikével nem mindenki értett egyet. A többi jogtudományi ágban azonban csak bizonyos szemérmességgel tünedeztek fel a régi magyar jogászok nevei, anélkül, hogy azt követte volna tanításuk elemzése, életművük megismertetése.

Ebben a hibában marasztalható el nemcsak a büntetőjog, de a büntető eljárási jog tudománya is. Amíg Visinszkij szívesen és elismerően hivatkozott a múlt század kiváló orosz jogtudósaira, mint Zsirjajevre és másokra, addig olyan kiemelkedő professzorunknak, mint Balogh Jenőnek haláláról sem negatív, sem pozitív értékelés formájában egyetlen jogi szaklapunk sem emlékezett meg, csupán az Akadémiai Értesítőben jutott az Akadémia volt főtítkárának és 1905 óta tagjának egész oldalas fényképe mellett két és fél sor¹, amelyből még az sem tűnt ki, hogy milyen tudományszakot művelt, holott nemcsak retrográd irányzatú politikus volt (élete egyik szakaszában), hanem jogirodalmi munkássága révén egyben kimagasló tudós is. Pedig nem egy régi büntetőjogásztól van mit tanulnunk ma is. Arra, hogy érdemes méltatlanul porosodó műveiket forgatnunk, mert azok a maguk korában haladó gondolatokat hirdettek, amelyek napjainkban is érvényesülnek, mert mai jogszemléletünknek megfelelnek, példa az ötven évvel ezelőtt, 1906. november 9-én elhunyt Fayer László: *jogásznemzedékek nagyhatású tanítója, a polgári Magyarország büntető eljárási jogtudományának egyik megteremtője.*

¹ Akadémiai Értesítő LX. köt. 501. sz. 317. l.

Mindvégig a budapesti egyetemen tanított, abban az időben, amikor a századforduló nagy magyar jogásziskolája — Szladits Károly szavaival élve — a „kiváló tudósok egész sora, mint elsőrangú csillag tündökölt a karcsillagképében”: Hajnik Imre, Plósz Sándor, Grosschmid Béni, Szász-Schwarz Gusztáv, Keveházi Kováts Gyula.² Az említettek saját tudomány-szakuk, a jogtörténet, a polgári perjog, a magánjog és az egyházjog terén fejtették ki hatásukat. Ritka eset, hogy egy *büntetőjogász* hatása *túlérjen* a szűkebb tudományszakán. Fayer Lászlónál ez volt a helyzet. Halála után 40 évvel is a magyar jogászok akkori doyenje, a hetven éven jóval túllevő Szladits Károly, a *civilista* meleg szavakkal, élénk megjelenítő erővel emlékezett vissza a Magyar Jogászegylet 1946. évi közgyűlésének elnöki székfoglalójában „a jó öreg Fayer Lászlóra”, aki „mindig a pezsgő vitákra buzdított. 'El kell vetni a sulykot' — így tüzelt minket, akkori fiatalokat; persze nem azért, hogy az a sulyok 'elvetve' maradjon, hanem hogy a vélemények összecsapása a probléma helyes megoldására vezessen”.³

Szladits Károly jól tudta, hogy Fayer munkái nem érték el a „Grosschmid Béni-féle Fejezetek”, a magánjogi mozaikművészet eme — sokszor nem könnyen érthető — remeke színvonalát. De tanúja volt annak, hogy Fayer mégis meg tudta mozgatni korának nemesebben érző jogászfiatalságát. Nála a tudós emlékét szinte maradandóbban őrzik műveinél előadásai s úgy érezzük, az ő esetében nem egészen áll az az általában érvényes mondás, hogy a tanár emléke mulandóbb a tudósénál annál fogva, hogy a sorsa hasonló az előadó művészéhez, akinek a költő szavai szerint az utókor nem fon koszorút. („Dem Mimen flicht die Nachwelt keine Kränze”).

Mi volt a titka, hogy ennek a szerény tudósnak, akinek suta, törékeny alkata Grosschmid monumentális egyéniségéhez nem ért fel, aki nem volt nemzetközi tudományos kapcsolatokkal rendelkező, nagyhatalmú kodifikátor, mint Plósz Sándor és nem írt azzal a csillogó szellemességgel, mint Szász-Schwarz Gusztáv — mégis évtizedekkel halála után a *más* tudományszakban működő tanítványaira gyakorolt hatása mégis olyan élő volt?

II.

Ha kortársait vallatjuk,⁴ *külső* portréja kedvezőtlen képet mutat. Külső hatás elérésére nemcsak alkalmatlan, de azt egyenesen akadályozó, satnya testű ember volt. Gyermekkorában súlyos baleset érte, éveken át lábra sem tudott állni, s ehhez később egy újabb baleset járult. 1883-ban mint az Ügyvédi Kamara könyvtárosa könyvtárrendezés közben a létráról leesett. Az alacsony, egyenes tartásra képtelen termetű Fayer apró, de jóságos szemei árulták csak el a belső kvalitásokat. Szinte meg sem tudjuk érteni, hogy színtelen, fakó hangjával hogyan tudott olyan lelkesedést előidézni hallgatóinál. Egyik, később professzortársává lett hallgatója írja, hogy már kezdő egyetemi tanár korában öreg embernek tűnt fel előtte. Vavrik Béla, a Magyar Jogászegylet

² Keveházi Kováts Gyula r. tag emlékezete, a Magyar Tudományos Akadémia elhunyt tagjai fölött tartott emlékbeszédék, XXIV. köt. 5. sz., Budapest, 1944. 3. l.

³ Jogászegyleti Szemle, 1947. 4. sz. 76. l.

⁴ Fayer László, 1842—1906, Gyűjtemény, szerk. Fayer Gyula—Balogh Arnold, Budapest, 1907. Balogh Jenő: Fayer László emlékezete, Magyar Jogászegyleti Értekezések, XXXV. köt. 1. f. 273. sz., Budapest, 1907. Balogh Jenő: Emlékbeszéd Fayer László levelező tag felett, a Magyar Tudományos Akadémia elhunyt tagjai fölött tartott emlékbeszédék, XIII. köt. 6. sz. Budapest, 1907.

elnöke meg azon tűnődött, mi emelte a többi fölé a „kis, kinőtt, hibás alakú embert”. A választ abban foglalta össze, hogy kortársai nem a testi fogyatkozásait látták, amelyek mintha csak arra valók lettek volna, hogy annál jobban kiemeljék az értelem és a szív kincseit. Alakját egyedül szellemi értékeinek tükrében látták, ez tette a kis Fayert naggyá. Vonzó egyénisége, gondolkodásának nemessége visszhangra talált, az emberségért folytatott ernyedetlen küzdelme követésre buzdított.⁵

A fogyatékos külső nagyon vonzó *belső*t takart és ezt megéreztek a hallgatói is. A felemelő gondolatok humanitása, a szuggesztív előadás magával ragadta auditoriumát.

Semmit sem ért el ingyen. Pártfogás nélkül, önmaga érdeméből lett professzorral: nec sumit, nec ponit secures. Mint magántanár kezdte, s nem könnyen vitte fel a professzorságig. De tanítványait éppen abban akarta részesíteni, amit maga nélkülözni volt kénytelen. Nem hagyta őket magukra, korában egyedülálló módon maga köré gyűjtötte a kiválóbbakat, buzdította, tanította őket az előadótermen kívül is, egyengette pályafutásukat. Ez az odaadása, türelme, minden hallgatója iránt tanúsított segítőkészsége, őszinte érdeklődése, a hallgatóival való állandó érintkezés ápolása megteremtette a gyümölcsét. Kevés olyan tanára volt akkor a karnak, akihez úgy ragaszkodtak volna tanítványai, mint őhoz. Az Eötvös Lóránd Tudományegyetem jogtudományi karán ő honosította meg 1883-ban az *első*, a hallgatókkal foglalkozó *szemináriumi* gyakorlatokat. A jogi karokon hazánkban az első volt, aki megkezdte az elméletet a gyakorlattal összekötő külön, rendszerint délután meghirdetett *praktikumokat*. Azt tartotta, hogy az előadások anyagának feldolgozására s a törvények kazuisztikus elemzésére a legalkalmasabb mód az életből vett gyakorlati eseteknek törvényszéki tárgyalás alakjában történő elemzése; ez a módszer a jogászi judiciumot élesíti, az előadási képességet fejleszti. Gyakorlati esetek tárgyalásán kívül börtönlátogatásokat is szervezett. Úttörő kísérlete bevált. A jogesetek fesztelen megtárgyalása évről évre nagy hallgatóságot vonzott köréje. „*Bűnügyi esetek szemináriumi használatra*” c. kötetében gyűjtötte össze a szemináriumi gyakorlatok alapjául szolgáló jogeseteket (I. kiadás: 1888, 2. kiadás: 1892). A szeminárium megalapítójának érdemét tanítványai halála után a Büntetőjogi Tanszék helyiségében ma is látható, nagyméretű, arcképét tartalmazó bronzplakett formájában örökítették meg. Jelentős összeget juttattak a karnak Fayer-alapként arra, hogy annak kamatai kiváló, szegénysorsú hallgató jutalmazására fordíttassanak.⁶

Hallgatói szerint lelkes meggyőző erővel, közvetlenül adott elő. Előadásainak egyéni varázsát az a lelkesedés adta meg, hogy arról beszélt, amiben szentül hitt. Életének utolsó éveiben már súlyos beteg volt. De tanári hivatását akkor is minden elé helyezte, egyetlen órát sem mulasztott el. Csak annyi volt a változás, hogy mivel súlyos betegsége miatt nem bírt lépcsőn járni, előadásait a földszinti termekben tartotta meg. Talán ezek az előadások és a jogi irodalom iránti változatlan érdeklődése tartotta benne a lelket. Mintha Seneca szavait akarta volna igazolni: Otium sine litteris mors est et hominis vivi sepultura (Epist. 82, 3.).

⁵ Gyűjt. id. m. 83–84. l.

⁶ Eckhart Ferenc: A jog és államtudományi kar története. 1667–1935, Budapest 1936, 639. l.

Éles szavakkal küzdött a maradiság, a jogi formalizmus ellen, évtizedes harcot vívott az esküdtszékért, a feltételes elítélés intézményéért, a fiatalok speciális büntetőjogáért. A *szuggesztív agitáció mestere* volt, akiből sem a bátorság, sem a kitartás nem hiányzott. Amit fontosnak tartott, nem átalotta szüntelenül, minden alkalommal és minden formában hangoztatni: az egyetemen, a folyóiratokban, az értekezleteken éppen úgy, mint a baráti beszélgetés benső óráiban. Évtizedeken át küzdött pl. a nyomorban élő, megtévedt *kisemberekre súlyosan nehezedő* ama törvényi rendelkezés ellen, amely a bagatell lopások elkövetését is bizonyos esetekben, mint visszaesés esetén, minimálisan 6 hónapi börtönbüntetéssel torolta meg. E lopások büntetését ui. a törvény 5 évig terjedhető fegyházban szabta meg. Ilyenkor az enyhítőkörülmények esetén a rendes minimum 2 évi fegyház, a rendkívüli minimum 6 hónapi börtön volt. Az akkori büntetőtörvénykönyv novelláris módosítását hosszú évek során hiába sürgette. Feljegyzett minden kis ételmisszer vagy viráglopást, amely miatt a törvény hallatlan szigoránál fogva a bíróságnak a vádlottat hat hónapi börtönre kellett elítélnie és erről a Jogtudományi Közlönyben külön rovatot vezetett. Agitált lapjában, könyveiben, a katedrán, a Magyar Jogászegyletben e drákói törvény megváltoztatása érdekében. Mindhiába. De törhetetlen maradt. Ez a törvény rendszeréhez képest kis módosítás továbbra is a szíven feküdt. Röviddel halála előtt, súlyos betegen azért tett eleget egy miniszteri értekezletre szóló meghívásnak, hogy újból felvethesse a kérdést. De folyóiratában is sietett a gondolatot napirenden tartani: „Nem lehet tétlenül nézni, hogy az anyagi törvény *ridegsége* miatt *számosan szenvednek* a megérdemelnél *jóval nagyobb büntetést.*” A törvény vonatkozó „néhány szavának módosítása *elemi csapástól* szabadítja fel az országot”. (J. K. 1906. 40. és 43. sz.)

A jóságos lelkű Fayer László *éles harcossá* vált, ha elveiért küzdenie kellett. Márpedig legtöbbször küzdenie kellett és a siker vagy elmaradt, vagy nem hullott olcsón az ölébe. A sikertelenség nem csüggesztette el, inkább megacélozta erejét. Polemikus kedve egyáltalán nem kímélte a tekintélyes nagyságokat sem. Ma már kevesen tudják, milyen súlyos harcokat vívott kodifikációs tevékenysége miatt az uralkodó osztálynak kedves Csemegivel. A büntető törvénykönyv nagyhatalmú kodifikátorának ellentmondást nem tűrő, a dicsőítések által hiúságra szoktatott temperamentuma személyes sértésnek vette a bírálatot. Fayer támadásainak egyik oka az volt, hogy *Csemegi* következetesen *lebecsülte*, tudatosan mellőzte a *reformkori kodifikáció haladó büntetőjogi eredményeit*. De Fayernek nem volt inyére a törvénynek és a Curia Csemegi által vezetett II. büntető tanácsának a szigora sem: állandóan visszatérő motívumként *bírált* a büntető törvény és a judikatúra *túlságos szigorát*, a Btk. túl magas büntetés-minimumait.

Fayer első nyilvános szerepléseként huszonnyolc éves korában, 1870-ben jogi szaklapot alapított. Ennek címe nem véletlenül volt a „*Magyar Themis*”: jelképezni akarta, hogy felveszi azt a fonalat, amelyet Szalay László és társai elejtettek. A nagy elődök lelkesítő eszméi hevítették őt is. Az esküdtszék behozatala, a vádelvre alapított büntető perben a védelem szabadságának és az egyéni szabadságnak a biztosítékai, a börtönrendszer javítása, a büntetés minimumának mellőzése voltak azok a fő témák, amelyekkel Fayer e folyóirat fennállásának nem egész decenniuma alatt kitartóan foglalkozott. A Dell'Adami Rezsőt, Sik Sándort, Barna Ignácot, Nagy Dezsőt és a többi cikkíró mozgató erő Fayer volt. A dohos maradiság és a német jogirodalom morzsáin élőködő,

mechanikusan másoló front ellen egyforma éllel küzdöttek. A „Magyar Themis” rettegett jogi újsággá vált, kíméletlenül szókimondó, amely „korbáccsal és dinamittal dolgozott”.

De Fayer tudott dolgozni, ha kellett, a diplomata művészet eszközeivel is. Szladits Károly a tanú arra, hogy ez a magábavonuló, a világtól távolálló ember, amikor a számára oly kedves (fennállásának 70. évében sajnálatosan megszűnni kénytelen) *Magyar Jogászegylet* megkívánta, amelynek „dajkája és nevelője” volt, az úgyszeretettől sarkallva az egylet sok ügyes-bajos dolgának elintézésében milyen találékony, tapintatos és agilis tudott lenni. Közel negyedszázadon át működött a Magyar Jogászegylet ügyvezető titkáráként, mint az egyleti élet tényleges irányítója és az maradt azután is, amikor nagy vonakodására az alelnöki tisztet szinte rákényszerítették. Megható szeretettel vette körül ezt a szellemi gyermekét. A kezdetben kis asztaltársaság irányítása alatt másfélezer tagot számláló országos egyesületté, a magyar jogéletnek elméleti és gyakorlati művelőit egyesítő központi szervévé fejlődött, amelyet élénk vitaszellem, a haladó gondolatok iránti fogékonyság jellemezett.

Ilyen volt Fayer László: jóságos diákjaival szemben, emberségesen elnéző az először megbotlott kisember irányában, kérlelhetetlen a maradiság ellenében és a haladó jogintézmények behozatala érdekében vívott harcban, találékony a Magyar Jogászegylet ügyeiben.

III.

Az élet nem szórta tele Fayer pályáját külső elismerésekkel, kitüntetésekkel, de ezért belső eredményekkel kárpótolta. Nem volt hatalmi pozíciója. Míg egyes tanártársai képviselői mandátumot, államtitkári, miniszteri kinevezést kaptak, Fayer nem működött az igazságügyminisztérium kodifikátoraként sem. Nem tartották Tribonianus posztjára alkalmasnak és ebben a korára vonatkozólag van is egy kis igazság, de ez ma csak a javára írható. Ha szobrárt a művész megfaragná, kezébe nem kódexszet, hanem tollat adna. Azt az eszközt, amelyet először mint a megélhetésért küzdő gyorsíró kenyeréért — mint jogi folyóirat szerkesztő és író Vergilius szavát (Discite iustitiam moniti, Aeneis, VI. 620.) megfogadva forgatott és amellyel optimizmustól fűtött lelkes agitátorként írta tudományos dolgozatait, mindkét esetben a haladásért küzdve. A tudós munkáját méltányolta az Akadémia, amikor 1894-ben levelező tagjául választotta. Székfoglalóját „*Az otthon védelme a magyar büntetőjogban*” címen tartotta meg.

A hatalmi pozíció nem volt számára kedves, azt nem sokra becsülve, szívesen átengedte másoknak. Megelégedett a tanár és a tudós szerényebb pályájával, amelyet mindennél többre tartott. *Csak* tanár volt és *csak* tudós, de ez a „csak” nem egy kollégájával szemben kiemelő értékjelzővé vált, az ő szemében pedig az élet szuperlatívuszát jelentette.

Fayer László neve elsősorban a *büntető eljárási joggal van összekapcsolva*. A magántanári képesítést 1874-ben „*A német bünvádi eljárás javaslatának elvei*” c. dolgozatával a bünvádi *eljárási* jogból szerezte meg. 1886-tól nyilvános rendkívüli tanári címmel adott elő büntető eljárási jogot és 1895-ben külön az ő számára szerveztek új rendkívüli tanári állást a meglevő tanszékek mellé. A nagyszámú hallgatóval rendelkező budapesti jogi karon már abban az időben is *külön professzúrája volt a büntetőjognak és külön a büntető*

eljárési jognak. Ez a helyzet ma is a szovjet egyetemeken. (Sajnálatos, hogy ez ma éppen csak a budapesti jogi karon nincs így, aminek a visszasságát fokozza, hogy egy túl mechanikusan alkalmazott tanszékösszevonás még a polgári eljárési jogot is megfosztotta tanszéki önállóságától.) Fayer az *első* volt hazánkban, aki a büntető eljárési jogból szerezte meg habilitációját és 1874-től a Bp. hatályba lépéséig egyedül ő biztosította, hogy a *büntető eljárési jog* a budapesti egyetemen — már az akkori fejlődésnek megfelelően — *önálló tudományág* gyanánt előadassék. A Bp. hatálybalépése után (1900) rendes tanárként folytatta ezt a tevékenységét.

Mint jogtudós is nagyobb mértékben és több eredménnyel foglalkozott a büntető eljárési joggal, mint az anyaginak nevezett büntetőjoggal. Irodalmi munkásságának rövid áttekintésénél a büntető eljárési jogra szorítkozom és csak jellemzőként említek egyéb munkáiból. Az anyagi büntetőjogász Fayer méltatása az anyagi büntetőjogászok feladata marad.

Témaválasztása jellemző egész *tudományos egyéniségére*. A polgári eljárásjogi tudomány termékenyítő indításai, az elmélyültebb, tudományosabb és alaposabb módszertanon alapuló processzualisztika művelése iránt sajnálatosan kevés érdeke volt s ebben az irányban módszerei hamar meghaladottakká váltak. Az volt a felfogása, hogy a kriminalitás ellen folytatott küzdelemben egyedül a dogmatikus *fogalmi* meghatározások csiszolgatásai erőtlen fegyverek. A külföldi büntető eljárési jogtudomány fogalmi jogászkodása hidegen hagyta. De megfogadta a horatiusi intelmet: Sumite materiam vestris, qui scribitis aequam Viribus (Ars Poetica, 38—39.). Valóban erejéhez méltó témákat választott. Azok a nagy, alapvető kérdések érdekelték, amelyek a polgári társadalomban uralkodó *hatalom* önkényével szemben *biztosítékokat* nyújtanak az egyéni szabadság és a polgárok jogai javára. Felismerte és érdeklődésének középpontjába állította a büntető eljárési jog *alkotmányjogi* kapcsolatait és az egyéni *szabadságjogok* biztosításában betöltött szerepét. Ezért állt ki teljes hévvel az *esküdtszék* mellett, amelynek az 1843—44. évi küzdelmek óta hazánkban Fayernél őszintébb, kitartóbb és lelkesebb híve nem volt. Ezért küzdött az eljárásjogi garanciák mellett az *egyéni szabadság* és az *állampolgári jogok* korlátozása ellen, a *perjogi szabadelvűség* és az *ügyfélegyenlőség* mellett, a *védelem* és a *terhelt* jogainak kiterjesztése, a favor defensionis, vagyis a védelemnek a váddal szemben történő bizonyos kedvezményezése mellett. Szívósan küzdött azért is, hogy a *perorvoslatok* széles körben érvényesülhessenek.⁷

Egyénisége nem tartozott a nagy rendszeralkotók, az új elméletet megalapozók, a legkisebb részletekig lehatoló nagy analitikusok közé. Nem vonta le a rokon polgári eljárásjogi elmélet felvirágzásából folyó konzekvenciákat sem. Mindennél jobban érdekelték a büntető eljárásjogi *reformkérdései* és a gyakorlati élet követelményei. Nem hiába nyúlt vissza a múlt század negyvenes éveire: a reformkort, haladó jogászait, haladó büntető eljárásjogi eszméiket a rajongásig becsülte. Szimbolikus az a sajtószertű véletlen, hogy azon a napon született, amikor Szalay László és társai az 1840 : V. tc. által kitérített országos választmánynak bemutatták az 1843. évi büntető eljárásjogi javaslat első tervezetét. A reformkor haladó jogászaitól Fayer vette át a stafétabotot, szinte úgy, mintha ő is közülük való lett volna. A reformkor iránti nagybecsülés készítette arra, hogy a Magyar Tudományos Akadémia megbízásából szer-

⁷ M. J. É. id. m. 15. s köv. 1.

kessze és kiadja „Az 1843-iki büntetőjogi javaslatok anyaggyűjteménye” négy vaskos kötetét (I. köt. 1896., II. köt. 1898., III. köt. 1900., IV. köt. 1902.). Ezekbe beesés észrevételeket, tanulmányokat is írt, amelyeknek egyes adatai természetesen ma már kiegészítésre és kiigazításra szorulnak. De senki nem tett nála többet azért, hogy a reformkor haladó büntetőjogi javaslatai nagyközönségünk számára könnyen hozzáférhetővé váljanak.

Közvetlen szellemi elődei a reformkor jogászaik voltak és azokon keresztül a XVIII. század felvilágosodásának teoretikusai. Szellemi gyökerei ide nyúltak vissza, felmenői közé olyan nevek tartoznak, mint Beccaria és társai, akik a feudális büntető eljárás önkényét, embertelenségét támadván az emberiesebb büntető eljárásért küzdöttek. Innen eredeztethető Fayernek a *bírói tévedések* ellen folytatott kitartó küzdelme is. De innen ered az is, hogy az egyoldalú jogdogmatikus iskolának a jogi fogalmak szabatos kifejtésére összpontosított törekvéséről Fayer nemcsak idegenkedett, de meggyőződéssel állást is foglalt a „fogalmak” kultuszával szemben. Nem tudta megérteni pl., hogy a jogviszony-elméletnek miféle szerepe lehet az eljárási jogok és kötelességek tanának kifejlesztésében, holott a védelem jogáért éppen ő harcolt kitartóan. Igaz viszont, hogy a polgári társadalom büntető eljárásjogának haladó vonásaiért éppenséggel nem az akkori egyetemek tételes jogász-dogmatikusai, hanem a XVIII. század felvilágosult írói és jogászaik (nálunk már a XIX. században Szalay László és társai) küzdöttek és ha ez hiányzott volna, az átalakulást előidéző egyik motor hiányzott volna, amelyet semmiféle fogalmi jogászat nem lett volna képes pótolni. Joggal róható fel az is, hogy Fayer korának külföldi büntető eljárásjogi elmélete kétségbe nem vonható eredményei mellett elhanyagolta a büntető eljárásjogi garanciákat, az alkotmányjogi és az egyéni szabadság, a védelem kérdéseit. Számos teoretikus figyelmen kívül hagyta, hogy a büntető eljárás gyakran a hatalom birtokában levők küzdelmének eszköze volt a társadalomnak egy csoportjával, rendszerint az elnyomott osztályok tagjaival szemben, hogy ezt a küzdelmet sokszor hatalmi érdekből folytatták és hogy abban az állampolgároknak, mégpedig nemcsak a valóban bűnösöknek, de az ártatlanul gyanúsítottaknak a személyes szabadságáról és más fontos érdekeiről volt szó.⁸

Fayer alapvető módszertani felfogását tankönyvében kertilés nélkül fejti ki. „A mint ma a német tanárok a bűnvádi eljárást úgy a tankönyvekben, mint a katedrákon előadják, az a holt szabályok tömege, amely még képzetét sem nyújtja annak, hogy az egyénnek az államhatalommal szemben érvényesíthető legfontosabb jogai és javai főleg a bűnvádi eljárás terén forognak kérdésben. Kries egyenesen kimondja tankönyvében, hogy feladatául tűzte ki azt, a mit Laband a közjog-magánjog tárgyalására nézve tett, a bűnvádi eljárásra alkalmazni s a polgári perrendtartás tárgyalási módját honosítani meg. A vád és a védelem életerős küzdelmét a felperesség és az alperesség egymás mellé helyezett fogalmaival helyettesíti és főleg ezen két fogalom konstrukciójából vonja le a bűnvádi eljárás terén is a következtetéseket. Egészben véve úgy viszonylik a német bűnvádi eljárási irodalom magához a bűnvádi eljáráshoz, mint a csontváz tana az élettanhoz . . . A bűnvádi eljárást úgy fogom fel, mint az állam büntető hatalmának vezérlőjét és egyszersmind a büntető hatalom ültengése elleni védbástyáját. Az anyagi büntetőjog romboló ösztöneivel szemben a bűnvádi eljárás a szabályozó erő képviseli” (A magyar bűnvádi

⁸ Balogh: Emlékbeszéd, id. m. 6. s köv. 16. l.

perrendtartás vezérfonala, egy korábbi inkább kommentár-jellegű összeállítás harmadik kiadásának jelzett új munka, Budapest, 1899. Előszó VI—VII. old.; második kiadása: 1905).

Mint az egyik önállóan gondolkodó olasz perjogász írja, az eljárásjogász feladata nem állhat abban, hogy csupán a tételes törvény körül forogjon, azt úgy szemlélje, mint harmonikus rendszerbe bebalzsamozott valamit, amely a szemnek a tökéletes szimmetria és a nyugalom illúzióját adva elaltatja a lelkiismeretet.⁹ Fayer bizony az új burzsoá Bp.-t nem így szemlélte és abban — éber lévén a lelkiismerete — nagyon is fel tudta fedezni az aszimmetrikus vonásokat. Ő azok közé a haladó jogászok közé tartozott, akik a feladatukat abban a *kínzó, de ösztökélő*, előre vivő fáradozásban látták, amely koruk lelkiismeretét ébren tartja, felhívja a figyelmet arra, hogy a jog állandóan veszélyben van, azzal a szent komolysággal, hogy ettől függ az egész társadalom sorsa és jövőjének építése.

Ilyen veszélynek ismerte fel Fayer, hogy a múlt század utolsó évtizedeinek büntető eljárásjogi kodifikációja során Csemegi Károly 1882. és 1886. évi tervezetei mellőzték az *esküdtszéket*, sőt az 1388. évi kormányjavaslat élesen támadta az esküdtbírósgot általában és ellenezte a magyar esküdtbírósgok hatáskörének kiterjesztését. Az 1886-ban megtartott országos ügyvédgyűlés is az esküdtszék ellen foglalt állást. Fayer már 1874-ben a magántanári értekezésében a laikus elem bevonása mellett tört lándzsát. Az 1884-ben megírt „*Bűnvádi eljárásunk reformjához*” c. munkájában hevesen támadja az esküdtszék ellenzőit. Ez és több más munkái jelentős befolyást gyakoroltak arra, hogy a törvényhozás az esküdtszék hatáskörét kénytelen volt kiterjeszteni. Az esküdtszék ellenzői ellen később sem szűnt meg hadakozni. Életének utolsó évében hozza meg az esküdtszék ügyének az újabb áldozatot; a VII. nemzetközi börtönügyi kongresszuson súlyos betegen tartott előadói véleményének köszönhető, hogy az állásfoglalás az esküdtszékre vonatkozóan kedvező volt. Más kérdés, hogy ennek ellenére néhány évvel később az esküdtszék különben sem dicsőséges hazai pályafutása az általa nem várt irányba fordult.

Fayer egyéb munkáira is jellemző az erősen bíráló hangnem, különösen az esküdtbírói eljárásnak és a perorvoslati rendszernek több intézkedésével szemben. Kisebb dolgozatai közül három jelentősebb eljárásjogit „*Tanulmányok a büntetőjog és a bűnvádi eljárási jog köréből*” c. könyvében publikált 1894-ben. Ezek a védelem, a vizsgálati fogság és a perorvoslati jog kérdéseivel foglalkoztak. Utóbb is „*A bíróságok tehermentesítése*” c. dolgozatában (Jogtudományi Közlöny, 1892. 52. sz.) az *egyfokú perorvoslat mellett* foglalt állást. A jogorvoslati eljárásban a védelemnek kell túlsúllyal bírnia — írja —, hogy a nyomozás netáni egyoldalúságai és eshetőleges elhamarkodottsága korrigálható legyen. Az akkori Curia gyakorlatában nem is a reformatio in pejus, de a reformatio in pessimum volt a gyakorlatban: nem a büntetés súlyosítása, hanem a legsúlyosabb büntetés kiszabása. Fayer ezzel szemben amellet van, hogy a felsőbb bíróság ne súlyosbíthasson, „mert felette nincs más testület, amely megvizsgálná, hogy a súlyosításnál megtartattak-e mindazok az óvatosságok”, amelyek a szabad bizonyítási rendszer mellett szem elől nem téveszthetők. A bizonyítékok szabad mérlegelése mellett — írja — egyetlen

⁹ Calamandrei P.: *Certeza del diritto e sulla responsabilità della dottrina*. Riv. di dir. proc. 1956., 4. sz. 273. l.

felső bíróságnak sem szabad ellenőrizetlenül súlyosítania a büntetést. Csak szembeállításaként említhető, hogy fél évszázaddal később Finkey Ferenc már a reformatio in pejus tilalmának az intézményében a francia jog „túl-hajtott liberalizmusának a teremtményét” látja és Vargha Ferencel együtt kárhoztatja ezt a „jogi babonát”, a Bp. e „rákfenéjét”.¹⁰

Fayer másutt a *beismerésről* mutatja ki, hogy az adott esetben alig nyújt többet a valószínűségnél és hogy az elméleti állapotra vonatkozó *szakértői vélemény* felületessége milyen kárral jár (*A Pribil-esethez*, bőv. kny. a J. K.-ből, Budapest, 1888. 47., 50. l.).

IV.

Fayer anyagi büntetőjogi munkáiból csak azokat említem, amelyek tudományos egyénisége jellemzésének kiegészítéséül szolgálnak. Vezérlő gondolata itt is a *humanitás, az emberi jogok tisztelete, a gyengék védelme*.

Elsők között emel szót a *fiatalkorúak* büntetőjogának reformja mellett. A fejlődésben levő fiatalkorú más, a felnőttektől eltérő elbánást igényel, amelyben a nevelésnek nagyobb szerepet kell juttatni. Ahelyett, hogy a rendszerint szerencsétlen családi körülményei folytán bíróság elé kerülő fiatalok börtönökbe zárnák, ahol a szokásos bűnözők veszik őt kezelésbe, helyesebbnek tartotta a *javítóintézetek* számának növelését. De még ennél is nagyobb fontosságot tulajdonított a *gyermekvédelem* preventív jelentőségének, az országosan megszervezendő patronázsnak. Mindezek mellett nagyon határozottan kiállt az 1899. évi budapesti nemzetközi gyermekvédő kongresszuson tartott előadásában (Nemzetközi Gyermekvédő Kongresszus Naplója, Budapest, 1900, 184. és köv. l. és még előbb: *A fiatalkorú egyének büntethetőségének kérdései*. J. K. 1889. 10. sz.).

Különösen jellemző volt az a majdnem két évtizedes küzdelme, amelyet mint kezdeményező a *büntetés feltételes felfüggesztésének* intézménye mellett, annak olyan heves ellenzőivel szemben folytatott, mint Baumgarten Izidor, Doleschall Alfréd, Balás Elemér és egy ideig Edvi Illés Károly. Fayert a szívós kitartás jellemezte ebben a harcban is, a kezdeti sikertelenség nem kedvetlenítette el. Meg volt győződve arról, hogy az *első* alkalommal *kisebbsúlyú* bűncselekményt elkövető *alkalmi*, legnagyobbbrészt a szegényebb néposztályból kikerülő büntetésekre nézve igazságosabbá, emberiesebbé válik a büntető eljárás és az egyéniesítés elvét jobban kifejezésre tudja juttatni, ha ahelyett, hogy súlyosabb és hátrányosabb következményekkel járó rövid tartamú szabadságvesztés büntetést végrehajtanák rajtuk, a bíróság a büntetést ugyan kiszabja, de annak végrehajtását feltételesen felfüggeszti. Mindez összhangban állott a sokat hangoztatott nézetével, hogy nem szabad büntetni ott, ahol büntetésre nincs szükség, ahol a büntetés csak újabb bűncselekményt idézne elő. A feltételes elítélés Magyarországon Fayer nevével elválaszthatatlanul összeforrott. De éppen olyan gondja volt arra, hogy az elítélt visszavezetessék és beillesztessék a társadalomba; ezt ő a büntetés fontos céljának hirdette. (*Törvénytervezet a büntetés feltételes elengedéséről*, J. K. 1890., 225. és köv. l., *Régi magyar feltételes ítéletek*, uo. 1892., 358. és

¹⁰ Finkey Ferenc: Vargha Ferenc emlékezete, Magyar Jogászegyleti Értekezések és Egyéb Tanulmányok, 1941. (IX.) évf. 1. (XXXIII.) sz. 21. l.

köv. 1., *Jogászyülési előadvány a feltételes ítéletek tárgyában*, uo. 1896., 307. és köv., 323. és köv. 1., *A feltételes elítélésről*, uo. 1902., 37. és köv. 1.)

A nyolcvanas évek végén Fayer hirdette nálunk először a kriminológián alapuló kriminálpolitika szükségét is. (*Büntetési rendszerünk reformja*, I—III., Budapest, 1888., 1889., 1891.)

Fayer legtöbbször az emberiesség, az enyhébb megítélés érdekében emelt szót. Volt eset mégis, amikor *keveselte a büntetőjogi védelmet*. Az ellentmondás azonban csak látszólagos. Olyan esetekről volt ugyanis szó, amikor az akkori törvény több olyan jogi érdeket nem részesített kellő védelemben, amelyet ő éppen az emberiesség szempontjából hiányolt. Kifogásolta, hogy a munkaadók vétkes könnyelműségből, kényelemből, de még többször azért, mert sajnálták erre a pénzt, üzemeikben, gyáraikban a munkavédelem érdekeit elhanyagolják, a meg nem felelő munkaeszközök, ipari berendezések révén a *munkások életét és testi épségét súlyosan veszélyeztetik* és ezt az „ipari culpának” nevezett ipari mulasztást *a törvény nem bünteti eléggé szigorúan*. Ugyanígy felszólalt az ellen is, hogy a büntető törvény *nem oltalmazza kellően az erkölcsi javakat*, sem a kegyeleti érdekeket, sem a női becsületet. A legszigorúbb álláspontot képviselte azokban az esetekben, amikor a gyermek által szülője ellen elkövetett bántalmazások büntetőjogi megítéléséről volt szó.

Szinte feltolul a kérdés: ez a kései magyar Erasmus, akit a velejéig áthatott a nemes humanizmus, *miért éppen a büntetőjog területén* fejtette ki tevékenységét. A jog birodalmában éppen a büntető eljárási jog az, amelyben a dolog természeténél fogva az állampolgárok szabadságát a legtöbb kényszereselemény veszélyezteti s a büntetőjog az, ahol a represszió a szabadságvesztés-büntetésen felül léphet egész az élet elvételéig. Vajon a törekeny, galambszívű, a horror sanguinis-t a kultúrember kifinomultságával átérző Fayer számára a sokkal szelídebb magánjog nem volt-e megfelelőbb terület?

Kétségtelen, hogy a korában érvényes és a tőkés osztály érdekeit szolgáló magánjog nem volt előtte rokonszenves. Azt Fodor Ármin tanúsága szerint¹¹ túlságosan absztraktnak találta és úgy érezte, nem védi a gyöngét az erősebb ellen. Nem helyeselte, hogy a bíró túlságosan a hitelező érdekében jár el az adóssal szemben. Egyik sokat ismételt tétele, hogy a polgári bíró általánosít, a büntetőbíró azonban nagyobb mértékben köteles az eset körülményeit figyelembe venni, egyéniesíteni, és hogy a polgári bíró csak az absztrakt jogesetet nézi, a büntetőbíró előtt azonban az egész ember áll. A magánjog iránt érzett határozott ellenszenvé vezette arra a szívósan hirdetett felfogására is, hogy a magánjogi fogalmakat, pl. a tulajdont, birtokot, nem szabad belevinni a büntetőjogba. (*Idegen fogalommeghatározások a büntetőjogban*, J. K. 1899., 374. és köv. 1.) De amennyiben a magánjognak vagy a polgári perjognak valamely intézménye foglalkoztatta, e téren is ugyanaz vezérelte, mint a büntetőjog terén: *a gyöngék, az elesettek védelme, az állampolgári jogokat ért támadások elhárítása*. Erre pedig felfogása ellenére is a korabeli büntetőjog és büntető eljárási jog — éppen az élesebb fegyver mivoltánál fogva — csak több lehetőséget nyújtott.

Az egyik legszebb, tömörségében is jellemző, költői megformáltságában is igaz képet mégis a *civilista* Szász-Schwarz Gusztáv festette róla emlékezésében: „Te a *gyöngék* mellé álltál egész életedben: akiket az élet még be nem fogadott és akiket az élet már kitaszított. Akiket még be nem fogadott:

¹¹ J. K. 1906. 50. sz. 425—426. 1.

az élet kezdői iskolában, irodalomban, gyakorlati érvényesülésben. És akiket kiteszített: az élet kikezdettjei, a társadalmi nyomor áldozatai, akiket a jólét gögje 'bűnösök'-nek nevez. Hogy jogászi pályádat a büntetőjogban tetted meg, erre is nemes *szíved* ösztökélt. Mert a magánjog a vagyonosok joga: tulajdon, szerződés és öröklés csak annak kell, akinek van valamije. De a büntetőjog a szegényemberé: lopni csak annak kell, akinek nincs. Te a büntetőjogból, amely ma a szegényember *ellen* való jog, a szegényember jogát akartad formálni. Garanciákat kerestél a társadalmi önzés, a hivatalnoki nyomás, a tudákos formalizmus ellen, hogy kivédjed a te szegény embereid javára az egyetlen vagyont, amijök lehet: a személyi szabadságot. Így lett belőled a büntetőjog humanistája: az esküdtszék, a feltételes elítélés, a gyermekvédelem, a büntető-codex reformjainak sikeres agitátora, a Pribil-és Köteles-perék bírói tévedéseinek helyreütője. Amit elméd alkotott, marandó becsű szakmunkák hosszú sora — befejezett munka. De amihez *szíved* volt hozzánöve: a kezdők és kidőltek istápolásának nagy műve — ez sohasem fejeződhetik be és seb marad e mű testén ott, ahol a halál leszakított róla."¹²

¹² J. K. 1906. 46. sz. 388. l.